

Gárdonyi Géza *Az én falum* című művének elemzése, különös tekintettel a *Micó* című novellára

Bevezetés

Dolgozatom azzal a szándékkal lép fel, hogy megvizsgálja Gárdonyi egyik jelentős alkotását, *Az én falum* című novelláskötetét. Kétségtelenül előttem is több szerző foglalkozott már azzal, hogy rámutasson a mű jellegzetes vonásaira, tartalmi jegyeire. Bár megállapításait és ezeknek ellentmondásait figyelembe veszem, nem célom eredményeik újraisméltése. Értekezésemben olyan kérdésekre szeretnék választ adni, melyeket eddig a Gárdonyi-recepció figyelmen kívül hagyott, vagy vele csak keveset foglalkozott.

Vizsgálódásaim nagyrészt a mű kontextusára irányulnak. Új szemszögből közelítve az alkotáshoz, a szerző-mű viszonyára és a művészi formára csak tömören térek ki, mivel erről bő irodalom áll rendelkezésre. Ugyanez vonatkozik az elbeszéléskötet szerkezetének elemzésére is. Fő célkitűzésem, hogy párhuzamot vonjak a századforduló magyar irodalma és az alkotás között, meghatározom, milyen mértékben befolyásolja a kor szociális gondolkodása az ábrázolás elvét, valamint hordoznak-e a novellák társadalomkritikai mondanivalót.

Ennek érdekében az elbeszéléskötetet először közelebbről veszem szemügyre, és a szövegekben található egyezéseket kutatom. Itt kitérek egy-egy novella tömör leírására is. Ezt követően egy általam kiválasztott novella aprólékos elemzése következik, ahol többek között a narrátort, a cselekménystruktúrát, valamint a szereplők funkcióit és kapcsolatait mutatom be. Végeredményben igyekszem ismertetni a kötet és az említett novella jellemző vonásait, egymástól elhatárolva majd egymással összevetve is.

Egy novella kiszakítására a kötetből azért van szükség, hogy pontosabb képet lehessen megrajzolni az író ábrázolási módszeréről. Mivel a *Micó* című elbeszélést eddig egyetlen szerző sem tette vizsgálódása tárgyául, ezért itt egyedül magamra hagyatkozom.

Az első fejezetben *Az én falummal* foglalkozó eddigi értelmezések eredményeinek összevetésére kerül sor recepciótörténeti áttekintés keretében. A második fejezet a novelláskötetről kíván átfogó ismereteket nyújtani, míg a harmadik funkciója az említett elbeszélés elemzése lesz.

Gárdonyi Géza novelláit az Unikornis Kiadónál megjelent *Az én falum* című könyvből idézem (Gárdonyi, 1963). Ennek második kötetében helyezkedik el a *Micó* című elbeszélés. (Ennek esetében idézéskor csak az oldalszámot jelenítem meg.)

1. Recepciótörténeti áttekintés

Az *én falum* kétségtelenül az egyik legsajátosabb Gárdonyi-mű, s mint ilyen, alapvetően arra készítette eddigi értelmezőit, hogy rajta keresztül egy általános írói-emberi kép megrajzolására tegyenek kísérletet. Megjegyzéseik, amelyek a szerző-mű viszonyára vonatkoznak, felvetik a kérdést, vajon lehetséges-e az írótól függetlenül közelíteni ehhez az alkotáshoz. Sokszor úgy gondolhatjuk, igaza van Hegedűs Andrásnak, mikor azt mondja: „Ezeknek az egymás mellé rakott novelláknak az egységét az biztosítja, hogy mindegyikben Gárdonyi, a néptanító vall munkájáról, gyermekei nyiladozó öntudatáról, a falu életéről.”¹ Szabolcska László szintén amellet foglal állást, hogy „Gárdonyi, ahol csak teheti mindig magáról beszél, vele megtörtént vagy általa átélt eseményeket beszél el.”² Tény, hogy a novellafüzér alapján a szerző tanítókodásának éveit alatt született tapasztalatok emlékeiből táplálkozik.³ Az ő élményei, megfigyelései tükröződnek, öltönek alakot a néptanító lényében, aki szemén át látatja a történéseket. Az író „jelenléte” állandó a cselekményben, s ez fogja egész keretbe az elbeszéléseket. Ugyanakkor mégsem szabad azonosítani Gárdonyit az általa jellemzett szereplővel, mint ahogyan azt Hegedűs teszi⁴, bár kétségtelenül az alkotásban megjelenő alanyok áttételesen kapcsolódnak egymáshoz.

Alighanem a prózai szöveg lirizálódása *Az én falum* egyik jellemzőbb vonása. Ezért különös, hogy a Gárdonyi-recepció eddig nagyrészt figyelmen kívül hagyta a mű és a századforduló magyar irodalmának valamint társadalmának relációját. Hasonló kijelentésre bukkanunk E. Nagy Sándor tanulmányában is, ahol az 1945 előtti magyar irodalomtörténet-írást azért marasztalja el, mivel az véleménye szerint „összekuszálta és válaszolatlanul hagyta”⁵ ezeket a kérdéseket. Úgy véli, *Az én falum* novelláiban „társadalmi horizontú” esetek is feltűnnek, ezért nem ért egyet azzal az állítással, miszerint „ezeknek nincs semmi közéleti hátterük, alig kapcsolódnak össze az író korának politikai vagy társadalmi kérdéseivel, teljesen a magánélet körében mozognak.”⁶ Mindezek

-
- 1 Hegedűs András: *Gárdonyi, a néptanító*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1962, 50.
 - 2 Szabolcska László: *Gárdonyi Géza élete és költészete*. Helicon, Timisoara, 1925, 110.
 - 3 Erre utal *Az én falum* cím és az alcím: *Egy tanító följegyzései* valamint a műben előforduló önéletrajzi elemek. (Az író Devecseren [1882–83], Sárvárott [1883–84] és Dabronyban [1884–85] volt katolikus kántor és néptanító.)
 - 4 Pl.: „Gárdonyi kikísérte tanítványait a kapun, egyet sétált az udvaron és csak ezután tért vissza a fogolyhoz.” (Hegedűs: I. m., 55.)
 - 5 A szerző tanulmányában azt vizsgálja, milyen filozófiai, társadalmi és világirodalmi hatások érték Gárdonyit pályája során, s hogy ezek mennyire befolyásolták az író művei létrehozásakor. E. Nagy Sándor: A korszerű Gárdonyi-kép problémái. *ItK* 1967/2., 140-149.
 - 6 Schöpflin Aladár: Gárdonyi Géza. *Nyugat*. 1922/20. E. Nagy Sándor és Schöpflin különbözőképpen foglalnak állást Gárdonyi szemléletét illetően is. Schöpflin szerint az író elgondolásában „sem harag, sem lázadás” nem lelhető fel, ellentétben E. Nagy Sándorral, aki feltételezi, hogy *Az én falum* novellái a „lázaság indirekt módját jelentik”.

ellenére tanulmányában ő is csak felszínesen von párhuzamot a novellatípus és a századforduló magyar irodalma közt, s a művet alapjában az írórt ért társadalmi-politikai hatások megvalósulásaként értelmezi.

Úgy hiszem, E. Nagy Sándor kijelentését kell irányelvként vennünk. A novellafüzérben világosan ott rejtőzik a társadalomkritika, mely láthatóvá teszi a *popolo minuto*⁷ életének árnyoldalát. Jobbára a szegény ember kilátástalan sorsa, nyomorúsága körvonalazódik előttünk⁸, de a társadalmi ellentétek hangsúlyozására, az emberek közötti egyenlőtlenség igazságtalan voltára is felfigyelhetünk a novellákban. Mindezt a naturalisták szűkszavúságával, aprólékos megfigyeléssel, szemléletes képekben tárja elénk Gárdonyi. Ugyanakkor elbeszélő technikáját merőben realista módszer jellemzi. Ez megnyilvánul abban a törekvésében, hogy a maga valóságában mutatja be a falusi életet és abban is, hogy időrendben⁹ beszéli el a történéseket. Hogyan oldható föl tehát ez a látszólagos differencia, ami az ábrázolás módjára, s ezen túl a stílus kérdésére mutat?

Az *én falum* korábbi elemzői e kérdés megválaszolását kimerítően tárgyalják. Bár megítélésem szerint néhol nézeteik nem ellentmondásmentesek, általánosságban azonban biztos támasztékul szolgálnak az analízis folyamán. Németh G. Béla például a novelláskötetről szólva közli, hogy az „impreszjonisztikus karakterű, dominanciájú realiztikus kispika”, melyben érezhető egy „erős szimbolisztikus lírai beütés, s valamelyes enyhe naturalisztikus és határozottan lélektani realiztikus elegyítés” is.¹⁰ Madarász szerint az alkotás „mentes a naturalizmus túlzásaitól”.¹¹ Mellettük Kispéter András a szecesszió vonásait véli fellelhetőnek az elbeszélésekben.¹² Nagy Sándor értelmezésében, az elemzésen át „stilizáló dekorativitáshoz, apró motívumok nyelvi ornamentikájához jutunk el”.¹³

Ezekkel a megállapításokkal azonban csak tömören célozhattam a novellafüzérben előforduló stílusjegyekre, s az ábrázolási elv, mellyel Gárdonyi a dunántúli falu arculatát megfesti, további taglalásra szorul.

A szerző módszere sűrítő, halmozott jellegű. Létre, tárgyakra vonatkozó mély megfigyeléseit sűrített intenzitással, ösztönző erővel, reálisan adja vissza. „Gyorsaság, kevés-szavúság, egyszerűség, koncentrált”-ság¹⁴ jellemző

7 *Popolo minuto* - (lat.) értsd: alsóbb néposztály.

8 Részlet a *Virágok és bogarak* című novellából: „És senkijök, senkijök a nagyvilágon; mindig kívül minden küszöbön, s mindig csak ketten a maguk kis nyomorult tűzhelyénél.” (Gárdonyi Géza: *Az én falum*. Unikornis Kiadó, Budapest, 1991, 20.)

9 Az események, lírai rajzok és vallomások leírásai a természet alakulásával állnak összhangban.

10 Németh G. Béla: „Az én falum” írója - „Az én falum” világa. In: Uő: *Századutóról-századelőről*. Magvető, Budapest, 1985, 159.

11 Madarász Flóris: *Gárdonyi Géza. Irodalmi tanulmány*. Stephaneum nyomda R. T., Budapest, 1909, 58.

12 Kispéter András: *Tanulmányok a századforduló stílustörekvéseiről. Az irodalmi és nyelvi szecesszió néhány kérdése*. In: Fábrián Pál-Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a 100 forduló stílustörekvéseiről*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989, 36-48.

13 Nagy Sándor: *Gárdonyi közelében*. Studia Agriensia, Eger, 2000, 112.

14 Sík Sándor: *Gárdonyi, Ady, Prohászka. Lélek és forma a századforduló irodalmában*. Pallas Rt. kiadása, Budapest, 1928, 68.

előadásmódjára. Cselekményvezetése egyszerű, leírásai tömörek. Valóságosan „a népdal líráját transzformálja át elbeszélő költészetté”.¹⁵ Ezentúl elképzeléseit szemléletesen, plasztikus formában jeleníti meg. Először „elénk helyezi a bemutatandó tárgyat vagy személyt [...], azután nagy művészi ökonomiával odavet néhány nagy jellemző erejű vonást: [majd] a vésőnek és kalapácsnak két-három hatalmas csapásával faragja ki az alakot”.¹⁶ Néhol az elhallgatás eszközével is él. Szemlélete naiv realiztikus és lírai színezetű. Mindezek érvényesülése konstruálja elbeszélő technikáját.

A stílus a nyelvi megformálás szintjén a legszembetűnőbb *Az én falumban*. Gárdonyi nyelvezete feltűnően népies, magyaros. Sajátságos írásművészetét „nyelvújítása” jelzi. De szóformálása közben „nem csinál a magyar nyelv természetével ellenkező szavakat, csak nyelvezete belső ritmusa olyan szavakat írat le, amely szavak és kifejezések csakis az övéi”.¹⁷ Becézgeti, simogatja a szavakat. Ez leginkább a kicsinyítő képzők használatában mutatkozik meg. Rendszeresen találkozhatunk tájszavakkal, szólásokkal, közmondásokkal, sőt népies metaforákkal is az alkotásban. A benne szereplő mondatok főként egyszerűek, „kopogóak”.¹⁸ Gyakori a „tőmondat, a csonkamondat, a stichomythia”.¹⁹ Az író kevésbeszédűségében van „valami a magyar paraszt nyomatékos szűkszavúságából”²⁰ – jegyzi meg Sík Sándor. Minden stilisztikai, nyelvi alakítása azt a célt kívánja szolgálni, hogy rajta keresztül beolvadjunk a falusi nép világába.

Gárdonyi faluja „néha a szomorúság, a tragédia, de inkább a csendes vidámság és öröm otthona”.²¹ Idillikus világ, ahol az egyszerűség és közvetlenség uralkodik. Mégis, a „vissza-visszatérő derűs életképek mögött apró emberi tragédiák körvonalai”²² is felsejlenek. De az idillt nem törik meg az elmúlás, a nyomorúság színei. A mindenbe beletörődés hulláma vonul végig a novellákon. Az emberek nem láznak sorsuk ellen. Mozdulatlanság és kitörhetlenség uralkodik *Az én falumban*.

2. Az én falum

2. 1. Keletkezéstörténet

Gárdonyi Géza novelláskötetét 1889 augusztusában a Legjobb Könyvek sorozatában tette közzé a *Pesti Hírlap*. Témája nem új, korábban is foglalkozott

15 Uo. 69.

16 Uo. 121.

17 Szabolcska (I. m., 110.) véleményével Trencsény Károly is egyetért. Lásd: *Gárdonyi nyelve, stílusa*. In: Simon Lajos (szerk.): *Az egri halhatatlan: tanulmányok Gárdonyi Gézaról halálának tíz éves évfordulója alkalmából*. Dante, Budapest, 1934, 44-57.

18 Gárdonyi „kopogó” stílusára Sík Sándor mutat rá *Gárdonyi, Ady, Prohászka* című művében.

19 Sík: I. m., 120.

20 Uo. 115.

21 Koczkané Király Júlia: *Gárdonyi Géza Az én falum című novelláskötete*. Borsodi Nyomda Kft., Miskolc, 1994, 242.

22 Z. Szalai Sándor: *Gárdonyi Géza alkotásai és vallomásai tükrében*. In: *Arcok és vallomások*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 119.

már az író a paraszti élet világának megfestésével.²³ Ez az alkotás mégis más jellegűnek számít, mivel itt Gárdonyi elszakad korának romantikus, népszínművekre jellemző írásmódjától. Eleinte az egyes elbeszélések a *Magyar Hírlap* számaiban jelentek meg 1885 márciusától. Kispéter András szerint „a hírlapi közlések azonban nem vívják ki a közönség tetszését.”²⁴ A könyvforma azonban igen. Első megjelenésétől (mostanáig) több kiadást is megért.

Gárdonyi könyvét „Mikszáth Kálmánnak ajánlja, jelezve, hogy Mikszáthnak a *Jó palócok és Tóth atyafiak* című műveivel megkezdett útján kíván haladni, s nyilván hálából is a *Figurákhoz* írt előszóért.”²⁵ Valóban sok közös vonást fedezhetünk fel a szerzők novellaciklusai között. *Az én falum* és *A jó palócok* is rövid történetekből tevődik össze, néhol az elbeszélések elliptikus szerkesztésmódúak, gyakori a *style indirect libre* alkalmazása. Ezen kívül „egyező sajátsága a két műnek, hogy mindkettő a népéletből vett képek, elbeszélések által tapint a néplélek elevenjére, ezek segítségével domborítja ki mindazt, ami palóc, illetve főleg az alföldi magyar népre jellemző; de míg Mikszáth a palóc nép főbb jellemvonásainak kidomborítására szorítkozik csak, legtöbbször híven megőrizve az elbeszélő higgadt tárgyilagosságát, addig Gárdonyi kívülről-belülről, a maga teljes egészében állítja elénk az alföldi magyart s művében alanyiségének is tág teret enged.”²⁶ Éppen erre a személyes átélésre, bizalmas vallomásra hívja fel a figyelmet a cím és alcím: *Az én falum. Egy tanító följegyzései*. A „följegyzés” szó a valóság benyomását kelti, s lehetővé teszi, hogy az alkotást a valóság variánsaként fogadjuk el.

2. 2. A kompozíció

85

A kötetekben negyvenhat elbeszélés kap helyet. Ezek időrendben követik egymást, mégpedig a természet alakulásával megegyező sorrendben: márciustól decemberig és decembertől márciusig. A tavasz, a természet újjáéledését jelzi, melyet a tél, majd (a második kötet végén) újra a tavasz vált fel. Ez keretes szerkezetet kölcsönöz az alkotásnak. Hogy az események közül melyik történt előbb, csak az évszakok jelzik, konkrét időponttal nem találkozhatunk a novellafüzérben.

A mű a falusi életet megragadó képekből és leíró részekből tevődik össze. Az elbeszélő a környezetrajz során teljesen mellőzi az adott helyszín/ek²⁷ valós vagy fiktív megnevezését. Emiatt a táj szépségeit, jelenségeit kihangsúlyozó panteisztikus-természeti képek absztrakcióként hatnak, Gárdonyi „faluja” pedig nem úgy jelenik meg, mint „egy konkrét magyar falu, hanem a magyar falu általában.”²⁸

23 Első jelentős paraszti tárgyú elbeszélése a *Pöhöly Zsófi*, majd ezt követi 1884-ben a *Pöhölyék*.

24 Kispéter András: *Gárdonyi Géza*. Gondolat, Budapest, 1970, 51.

25 Uo. 51.

26 Dr. Futó Jenő: *Gárdonyi Géza*. Nyomt. Erdei Sándor Könyvnyomdájában, Hódmezővásárhely, 1930, 85.

27 Az elbeszéléskötetből nem derül ki, hogy egy, esetleg több faluról van-e szó.

28 Kispéter: I. m., 54.

2. 3. Természetábrázolás és falurajz

A bemutatott békés, csöndes táj bensőséges, idillikus hangulatot áraszt. A természetben élő és hozzá igazodó növények, állatok és emberek mind az ősi érintetlenség hordozóiként vannak jelen. „Nincs a földön egy tenyérszerű térség, amelyen valami növény meg ne vetette volna a lábát – olvashatjuk a *Kék pillében*. – Ezernyi ezer rejtelmes élet emeli itt az ég felé a leveleit meg a virágait. Táplálkoznak a földből. Isszák a harmatot. Várják a napot reggel, az éjjeli árnyékot este. Az ágak meg a levelek érintik, takarják, nézik egymást. A virágok ide-oda fordítják a fejüket; hajladoznak, mint a susogó leányok. [...] És mindnek van gondolata, vágya, akarata, vidámsága vagy szomorúsága. Mind családos életet él, szeretkezik, haragoskodik, dolgozik és alszik, épp úgy, mint az ember.”²⁹ Ez a teozófikus felfogás (mely minden élőlénynek azonos lelket és értelmet tulajdonít) más elbeszélésben is megjelenik, mintegy végigvonul az alkotáson.

A leíró részeknél nagyobb teret foglal el a novelláskötetben a magyar falu életének bemutatása. Sok jelenetben tűnik fel a szántó-vető ember, amint a földet nagy gonddal, de örömmel műveli. A különféle falusi (idény-)munkák megjelenítése adja a történetek háttérét.

A falu társadalma foglalkozás szerint különül el: legfelső fokon az „uraság” áll (gazdálkodók, értelmiségiek), majd őket követik az ipari dolgozók, a földművelők, végül a koldusok. A tanító különleges helyet foglal el, összekötő kapocs a társadalmi hierarchia szintjei között. Bár szegény, de tudásával „felette áll” mindenkinek. Tanácsadója az öregeknek és tanítója a gyermekeknek.³⁰

Az emberek *Az én falumban* rendszerint békésen élék napjaikat. A gyermekek iskolába járnak, ha nincs épp tavasz, és nincs szükség rájuk a kertben vagy a ház körül. A felnőttek robotolnak, az idősek pedig pihennek. A falusi emberek csendes hétköznapjait csak egy-egy tragédia vagy egy gyermek születése szakítja meg, életük békés mederben folydogál. Úgy tűnik, szelíd boldogságukat nem akadályozza a körülöttük lévő szegénység sem.

Az olvasó a faluban leginkább rozoga, szalmatető házakat láthat. Egyedül a gazdagabb urak rendelkeznek kényelmes, nagy házzal, és csak ezeknek fiai járnak cipőben. A nyomor a parasztság osztályrésze. Ezt mutatja meg többek között *A hópehely* is, ahol egy kislány öltözékéről olvashatunk: „A ruhája csak az, ami nyáron volt: vörös-babos kénszínű karton rékli, és színehagyott kék szoknyácska. Csupa folt és varrás. Cipője nincs is. Nem is lesz soha. A havon meztláb fog futni, mint még valami öt társa. S így nő fel hajadonná.”³¹

Lényegében Gárdonyi falurajzában a paraszti életmód leírásával égető társadalmi problémák sokaságára is ráirányítja a figyelmet.

29 Gárdonyi: I. m., 25.

30 Részlet a *Boriska* című novellából: „– Nem búsulok én ezen, kisasszony – feletem elmosolyodva –, kell egy hídnak lenni, amely a paraszti osztályt az úri osztállyal egybeköti. Ez a híd a néptanító. [...] Én a faluban minden szíven és minden lelken uralkodom.” (Gárdonyi: I. m., 120.)

31 Uo. 127-131.

2. 4. A társadalomkritika kérdése

Az *én falum* novellái idillikus zsánerképek. A bennük foglalt élet jelenségei szépségbe burkoltan állnak elének. A bánat és bűn, a parasztság keserves élete mind látható. A hangsúly mégis a boldogságra, szeretetre esik. Bár részvéte megjelenik, Gárdonyi „nem izgat a szegények érdekében [...], mégcsak szánalmat sem kelt irántuk.”³² Ennek okát korának szociális téma iránti érzékenységében kell keresnünk.

„A szociális témát a kor irodalma [...] problematikusnak érezte. Nem a szociális gondolkodást, hanem a szociális témát. Részben a társadalmitól elszakadó morális és filozófiai kérdéseikkel nem tudták összefüggésbe hozni ezt a nagyon közvetlenül társadalmi kérdést, részben a naturalizmus kelléknek, eszköznek használva, a nyomor-irodalmissággal gyanússá is tette a téma hitelét. Persze, a legfőbb ok a morális szemlélet természetében van.

Eszerint a szociális probléma örök állandó, olyan teher, akár az élet, olyan társa az életnek, mint a szenvedés és a szenvedélyek. Megszokott betegség, amellyel megbékülünk.”³³

Csakugyan a belenyugvás és mindenbe beletörődés jellemzi *Az én falum* parasztjait. Egy szereplő sem lázad sorsa ellen, hanem beletörődik helyzetébe. Jól igazolja ezt a *Boriska* című novella egy részlete, melyben a néptanító társadalmi helyzetéről szerzünk tudomást:

...ha megnősülnék, a világ legnyomorultabb emberének érezném magamat. Tanítóné! Oh, milyen szomorú cím ez, kisasszony és milyen szomorú állapot! Kell egy új ruha – az asszony nem mer kérni, mert tudja, hogy nincs. Én meg nem merem látni, mert tudom, hogy hiába. Néha csak egy pár cipő kellene, néha csak egy pár kesztyű. Ilyen hitvány apróság miatt mennyi szomorúság! Aztán a lakásom is; két kicsiny szoba. Az egyikben alszom én, másikban az anyám. A szalonom és a dolgozószobám az iskola. Ha a feleségemnek vendégei jönnek, hogyan ég az arca, mikor a szalmaszékre ülteti őket, s hogyan fáj a szíve, mikor a terítéket gondolatban összehasonlítja a látogatókéval.

Magam így, mondom, gazdag vagyok. Nekem a szalmaszékek jó székek és a kis lakás nagy lakás. Mert a faluban sehol sincsenek jobb székek és jobb lakások, s a közönséges ember jobbat nem is kívánhat. Csak az úri osztály az amely a jónál jobbat és a jobbnál különbet kíván, s ehhez fűződik minden gondja, s ebben telik el az élete. [...]

– Először vagyok falun – felelte pillogva –, és nem ismerem itt az emberek gondolkodását.

A falusi tanítókat én csak színpadokon láttam. De ön nem olyan. Jól gondolkodik, hogy önnek megnősülnie nem szabad és szerencsés ember, hogy ezzel leszámolt.³⁴

Gárdonyi a társadalmi hierarchia minden fokát részletesen bemutatja az elbeszélésekben. A vagyon és a származás szerinti megkülönböztetést bírálja legerősebben. A *Tanácskérésben* egy parasztfiú sorsáról olvashatunk, akit apja városi iskolába adott.³⁵ A gyermeket származása miatt kiközösítik társai,

32 Futó: I. m., 79.

33 Mezei József: Gárdonyi pszichologizmus. *ItK* 1964/4., 452.

34 Gárdonyi: I. m., 120.

35 A narrátor előrevetíti a fiú sorsát kisgyermekkorától felnőtté válásáig. Középpontba a fiú pszichikai változását helyezi. Városba kerülve fokozatosan elfajul, paraszt apját elkezdi szégyellni úri barátai előtt. (Gárdonyi: I. m., 84-89.)

amit a tanító előre lát. Bár úr lesz belőle, érezzük, boldogabb élete lehetett volna, ha falujában marad. Város és falu szembehelyezése szintén központi téma Gárdonyinál. Ellentétük morális jellegű: a város romlottságot, a falu ártatlanságot és egyszerűséget jelképez. Több elbeszélésben igyekeznek a főhős (a néptanító) megóvni a tapasztalatlan falusiakat a várostól. Ezt teszi az imént említett novellában (*Tanácskérés*) is.

A társadalomkritika tehát láthatóan jelen van, mégis csak másodlagos helyet foglal el a novelláskötetben.

2. 5. Az én falum népe

A novellaciklusban elsősorban a falusi világot megérző életképekre helyeződik a hangsúly. Ezek a szegényparaszti réteg jellemző vonásairól árulkodnak.

Gárdonyi parasztjai tiszták és őszinték. Emellett tudatlanok és naivak. Többségük babonás természetű, hisz mindenféle hiedelemben, például hogy „amikor zivatar van, a rozsdás, fekete felhőgomolyagban száguld a sárkány, s rajta lovagol a garabonciás diák.”³⁶ A leírásokból kiderül, a jó tulajdonságokkal rendelkező, de tanulatlan népet vezetni kell. Ezt kísérel meg a néptanító. Igyekeznek felvilágosítani a falusi embereket, hogy hiedelmeik nem fedik a valóságot.³⁷

A falusi emberek számára a halál természetes megnyilvánulása az életnek, ugyanúgy, mint a szerelem és a munka. *Az Ebéd a körtefa alatt* a szerelem erejének és a harmonikus boldogságnak a lefestése, melyet nem tud megtörni a nehéz munka, a szokásos napi robotolás sem. *A parasztleányban* szintén a szerelmesek ártatlan örömeire, csendes boldogságára világít rá Gárdonyi. Itt mutat rá arra is, hogy a hűség és becsület a parasztok szemében a legfontosabb érték.

Gárdonyi parasztjait jónak, szépnek mutatja be, mintegy idealizálja alakjait. *Az én falum* szereplői „tisztá lelkeségek, akik soha gondolatlanul nem akarnak áttörni gátakat, hanem leélik a maguk egyszerű és nemesen együgyű életét az adott és megváltozhatatlannak érzett körülmények között.”³⁸

2. 6. Szereplők

Az elbeszéléskötetben visszatérő hősök (is) szerepelnek. Az egyik ilyen alak Kevi Pál. *A Márciusban* csak pár pillanatra tűnik fel, míg a *Festő a faluban* és a *Kevi Pál halála* című novellákban már központi helyet foglal el. Utóbbi azt mutatja be, milyen mélységes nyugalommal tud távozni az élettől az egyszerű magyar ember. Ugyanezt a magatartást hirdeti a *Csak már a Pesta jönne!* című novella is, ahol az öreg Kerülő-Szabó higgadtan adja meg magát az elmúlásnak, egyedül fiától kíván elköszönni.

Másik visszatérő és csaknem minden novellában szereplő hős a néptanító. Az író korának tanítói munkáját, nevelői eljárásait örökítette meg személyében. „Nemcsak egymás és a felnőttek iránti tiszteletre, hanem az állatok, növények szeretetére is nevelte tanítványait.”³⁹ Munkájában igazságosságra törekedett.

36 Hegedűs, I. m., 130.

37 Többek között *A barboncás* című elbeszélésben tesz erre kísérletet a néptanító. (Gárdonyi: I. m., 21-25.)

38 Móricz Zsigmond: *Parasztjai lelki életet élnek*. In: Tóth Tibor (szerk.): *Gárdonyitól, Gárdonyiról*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990, 82.

39 Hegedűs: I. m., 54.

A gyermekeket az iskolában tudásuk szerint rangsorolta, nem pedig származásuk szerint. Nem tett különbséget szegény és gazdag gyermek között, és mindenkit egyformán büntetett. „Boldog volt, ha észrevette tanítványai magatartásában az egymás iránti megbecsülés és szeretet jeleit.”⁴⁰ Arra igyekezett nevelni őket, hogy előítéletek nélkül szeressék egymást.

A gyermekek is fontos szerepet töltenek be *Az én falumban*. Gárdonyi különös érzékenységgel ír róluk. Önálló individuusként jellemzi őket. Mindegyik szereplőt más érték hordozójaként (önzetlenség, agresszivitás stb.) jellemzi, de közös vonása minden gyermeknek az ártatlanság. Azt írja róluk *A hópehelyben*, hogy „az ő lelkük olyan, mint valami finom kis gép, amely erős munkára nem való, de minden csekélységre megperdülnek a kerekei. Nekik merőben más a világuk, mint a miénk. A mi nagy dolgaink nekik semmiségek, és amik nekünk semmiségek, azok nekik a nagy valamik.”⁴¹

Az állatok szintén főszereplőként jelennek meg az alkotásban. A novellák címei között több állatnév is szerepel. A *Petykó* egy sánta tyúkról szól, akit bántanak és kiközösítenek társai. Egy másik elbeszélés, az *András meg a kutyája* állat és ember összeforrottságát hirdeti.

Gárdonyi mondanivalója ezekben a novellákban az állatok iránti részvét, és az egyenlőség hirdetése, ugyanúgy, mint az emberekről szóló elbeszéléseiben. Ennek – véleményem szerint – egyik legsikerültebb darabja a *Micó* című novella.

3. *Micó*

Ez az elbeszélés az egyetlen, mely önmagában integrálja mindazokat a vonásokat, amelyeket a novelláskötet egyéb darabjai csak külön-külön őriznek. E megjelölés talán túlzásnak tűnhet jelen pillanatban. Az eljárás során viszont látni fogjuk, miképpen tárulkoznak fel az alkotás most még rejtekező értékei, s hogyan kapcsolódnak össze teljes prózai művé egyes elemei.

3. 1. A cím funkciója

Az elnevezés, *Micó*, sajátos asszociációkat implikál. Mindenekelőtt olyan tulajdonnévre utal, melynek birtokosaként egyedül macskát feltételezhetünk.⁴² Az állatszimbólum jelentése világos: a nőiség, a titokzatosság, az anyaság képzetét hívja elő. Mégis, ajánlatos-e a címhez ilyen jelképes értelmet is hozzákapcsolni? Ha figyelembe vesszük az író teozófikus világnézetét, miszerint az állat és ember bizonyos értelemben azonos⁴³, párhuzamot vonni indokolt. Ebben az esetben kezünkbe kaptuk az elbeszélés zárának kódját. Úgy vélem, legbiztosabb mégis *Micó*t anaforának tekinteni, mivel a történetben központi szerepet kap, összekapcsolja az egyes eseménysorokat és epizódokat. Bár a novella cselekménye két párhuzamos vonalon fut, valójában mindvégig az ő történetének minősül.

40 Uo. 52.

41 Gárdonyi: I. m., 127.

42 A szerző a macska, cica népies változatából szóképzéssel alkotott tulajdonnevet.

43 Lásd erről a 2.3. alfejezetet.

3. 2. Teremtő emlékezés

A történet (fabula, histoire) egy idősebb személy emlékeit eleveníti fel. A főhős tudata mélyén megbúvó emlékképei egy erőhatás következtében felszínre törnek, s újjáélesztik a gyermekkor világában átélt élményeit. Mint hétéves kisfiú vasárnap reggel boldogan siet barátjához, Csordás Andrishoz. Hirtelen ordítást hall a házuk felől. Eleinte nem is tudja mire vélni a hangokat, míg meg nem pillantja a beszappanozott Andrist, akit anyja hevesen mosdat. Megsajnálja a fiút. A körülötte lévők nem törődnek vele, sőt a háznál elszállásolt katona még gúnyolódik is a síró gyermekén. Végül Andris testvére, Juli szalad ki a szobából és veszi őt pártfogásába. A katonának megtetszik a lány.

Az ősz beköszöntével Micónak, Andrisék macskájának kiskölykei születnek. A katona ekkorra már továbbállt. Juli megszüli a gyereket, majd a szegény elkerülése érdekében nemsokára megöli. A hír valahogy mégis kitudódik, két rendőr jelenik meg a házuknál. A lányt bekísérik a község házára. A falu asszonyai a becsületről beszélnek. Az apa hazatér, majd miután értesül az eseményekről, bosszút esküszik a lányáért. Ennek ellenére nem tesz semmit. Helyette italba fojtja bánatát, s pár nap múlva felgyújtja a házat. Mikor a tűz eléri az istálló tetéjét, megjelenik Micó. Egymás után ugrik be a tűzbe, hogy kimentse onnan kicsinyeit. Párat sikerül kihoznia, a lángok azonban egyre magasabbra szöknek fel. Végül Micó – önfeláldozása révén – a tűz martalékává válik.

3. 3 A történet idő- és térstruktúrája

90

A jelképes értelmű fabula az első világháború idején játszódik. Erről egyetlen apróság tudósít a novellában, a bekvártélyozás. (A szövegben dőlt betűkkel közvetíti a szerző az identifikációhoz szükséges részletet, mégpedig két alkalommal, mindkét múltbeli időszakban egyszer.) Többet tudunk meg viszont a korabeli viszonyokról. Az események színhelye egy meg nem nevezett falu, a kor tipikus faluja, ahol a szegényparaszti réteg hétköznapi életét éli. Leginkább a gyerekek akkori világába nyerhetünk bepillantást. A deskripciók a korabeli alakok szegénységéről tanúskodnak. Ez viszi a Csordás-családot is arra, hogy rogyadozó házukba katonát szállásoljanak el. „Egy rossz kút is áll” kertjükben, benne állott víz. Kerítésüket paraj növi be.

3. 4. Elbeszélésvilág

A novella túlnyomó részén végigvonul és a narratív kijelentést alkotó retrospekció egy központi problémára hívja fel a figyelmet, ti. hogy az emlékezés önéletrajzi-e vagy sem. Az elbeszélés tartalma és a tényleges szerző élete közötti kapcsolatot jelzik a novella kezdeti sorai: „A macskám itt heverész a kályhám előtt. Eszembe jut egy másik macska. *Gyermekkoromban ismertem azt a macskát.*” A referencialitás viszont még nem elégséges ahhoz, hogy a művet „objektív valóság”-ként olvassuk, és a felidézett emlék önéletrajzi jellegét elfogadjuk. A recepciótörténeti áttekintés már tárgyalta a szerző-szereplő (szerző-narrátor) kontaktusát. Megállapítottam, hogy *Az én falum* főhőse (a néptanító⁴⁴) fiktív személy, akit az alkotó személyes vonásokkal ruházott fel,

44 Jelen esetben a főhős egy hétéves gyermek és idősebb önmaga.

és önéletrajzi tartozékokkal látott el. Ezek a következtetések érvényesek ezen novellára is.

A történetet szubjektív elbeszélésmód (egyes szám első személy) által ismerjük meg, melyben a főhős a narrátor múltbeli énjeként („átélő/tapasztaló én”)⁴⁵ jelenik meg. De ezzel szemben egy másik én is alakot ölt, kit erősebb kötelékek fűznek magához az íróhoz: a narrátor jelen idejű énje, az „elbeszélő én”. Ennek az éneknek csak a narratív hangját halljuk, a főszereplő valójában nem ő, hanem a tudata mélyén körvonalazódó metaforikus alany.

A *Micó* kezdetén egy homodiegetikus narrátor lép színre, aki a hitelesség látszatával⁴⁶ meséli el egykori emlékeit, fiatalkori életének zavarait, a már mindent értő, mindent megtapasztalt lélek szerepében. A keretelbeszélésbe (extradiegetikus narrációba) viszont a visszaemlékezés hatására beékelődik egy intradiegetikus narráció is, melyben az emlékező és átélő én azonosul. A két én egybeolvadásának pillanatában az elbeszélő én elveszti „magasabb” tudását és az átélő én síkjára téved. Mikor azonban a két én különválik, a főhős zavara, aki még csak most éli át azt, amin az elbeszélő én már átesett, érezhetővé válik. A diskurzusban néhol „hallhatjuk” a homodiegetikus narrátor álláspontját a múlt történéseivel kapcsolatban. A következő részlet jól illusztrálja az elmondottakat:

Ahogy futok a ház felé, visítást hallok onnan.

Meghökkenem.

– Verik? Vagy mosdatják? – gondoltam ijedt tűnődéssel, ahogy a gyerek szokott.

De mért verik, ha verik?

Tegnap kövel hajigáltuk a kútban a békákat. Hátha azért bűnhődik most Andris?

Az ember sohase tudja abban a korban, hogy miért bűnhődik? (167.)

91

A szöveg mikroszerkezeti részének (mondattömb) első sorában az átélő én szólal meg. A *gondoltam ijedt tűnődéssel* határozott reakciót feltételez. Az elbeszélő én jelenléte itt szembeszökő az *ahogy* hasonlító kötőszó használata miatt. A kettős időperspektívában az igeidők és időhatározók használata révén – *tegnap, most, abban a korban* stb. – könnyen megállapíthatjuk a két én pozícióit. Az emlékfelidéző elbeszélőhelyzet lehetővé teszi, hogy a felidézett képvilágban zajló eseményeket egyszerre fogjuk fel, mint jelen és mint múlt idejű eseményeket. A szinkronitás és a két idősíki egybeolvadása élményszerűbbé teszi az elbeszélést. A *tegnap* explicit analepszis, amely még inkább ráirányítja a figyelmet az időperspektíva váltakozásaira, miközben megbontja az események kronologikus rendjét. A narratív anakroniát jelző mondatot rögtön a *most* időhatározószó követi, visszatérve a jelen időbe. Külön figyelmet érdemel az utolsó sor. Egyrészt tekinthetjük interrogációnak, amelyben az elbeszélő én magához fordulva, az önmeggyőzés szándékával fejezi ki álláspontját a gyermekkori nyomasztó érzés, a bűnhődés kérdésével kapcsolatban. Másrészt a beágyazódás határának megsértését is vélhetjük alatta, gondolva, hogy aposztrophéval állunk szemben.

45 Spitzer nyomán a továbbiakban „elbeszélő én” („erzählendes Ich”) és „átélő/tapasztaló (elbeszélő) én” („erlebendes Ich”) fogalmakat használom.

46 Megpróbál minket meggyőzni jó emlékezőtehetségéről idézéseivel és saját gyermekkori gondolatainak visszaadásával.

A fenti szövegrészletből tehát jól látható a retrospektív múlt és a jelen idő váltakozása. A novellában kevés kivétellel az események múlt időben játszódnak, ami a jelen idő alárendelését jelzi a múlttal szemben. De nemcsak az idősíkok ingadoznak. Vele együtt váltakozik a tér is. Az első epizódban egy szobában vagyunk, majd a továbbiakban egyszer külső, másszor belső térbe kerülünk.

Ám figyeljük meg, mi történik, ha a két én teljesen azonosul:

Hát mosdatták Andrist. ... Szappanozza a képét az anyja irgalmatlanul. Őszintén szólva magam se szerettem mosdani. *Nincs is abban semmi jó, hogy hideg vízzel dörzsölök az embert, és csípős szappannal habozzák be a szeme világát. Csakhogy engem már régen magamra bíztak, és hát én meg is mosdottam becsületesen- kivált ha rajtam állt valakinek a szeme.* (167., kiemelés tőlem – O. E.)

A kezdő mondat az elbeszélő én beszéde. A másodikban valószínűleg ő fejt ki nyíltan tanúsító, érzelmi álláspontját a mosdás ellenében. Ugyanakkor lehet az átélő én véleménye is. A mondat mintha összemosná a két én közötti határvonalat.

A következő mondatban pedig nem tudjuk, hogy az *engem* a tapasztaló vagy az átélő énről vonatkozik-e. A *már régen* és a múlt idejű igealakok – *mosdottam, állt* – sem nyújt támasztékot az analízisben. Az olvasó, aki azonban tudja, hogy egy idősebb személy emlékeiről van szó, nem feltételezi, hogy az *engem már régen magamra bíztak* szóösszetétel tőle származhatna, csakis azt hiheti, az átélő én hangját hallja.

Az elbeszélést szingulatív elbeszélési mód és időtömrítés is jellemzi. Egy (feltehetően tavaszi) vasárnap reggeli ill. déli eseménysort közvetlenül egy őszi nap követ. Közöttük (minősített) explicit ellipsis található, mely kb. kilenc hónapot takar. Az egyik legfontosabb időszak az elbeszélésből így kimarad. Az időűrés miatt a történet ideje hosszabb lesz, mint az elbeszélése.

Az elbeszélő én tehát többször felhívja magára a figyelmet, leginkább önmagyarázatokkal, de közben megmarad a tapasztaló én tudásszintjén, nem mutatja ki utólagos tájékozottságát.⁴⁷ Miközben stabilan áll a középpontban, finom pontossággal adja vissza az egykori érzéseit és gondolatait⁴⁸, elhithetve velünk, hogy mindaz, amit látunk, most zajlik. Az események így látszólag a múltat újjáalakító jelenben játszódnak (metaforikus jelen idő), az időhatározók (pl. *gyermekkoromban, akkor*) azonban újra és újra ráébredenek, hogy amit vele együtt átélünk, az egy emlékkép. Keletkezését a felütésben olvashatjuk: „A macskám *itt* heverész a *kályhám előtt. Eszembe jut* egy másik macska.” A keretbeszélés létrejöttének körülményeit ennél fogva ismerjük. Lényegesebb kérdés, vajon kinek meséli el emlékeit, ha a szobában rajta kívül senki nincs? Az olvasónak? Vagy önmagának? Esetleg egy képzelt hallgatónak?

Az első mondat kizárja a magánbeszéd és egy jelen lévő hallgató lehetőségét, hisz mindketten látják, hol hever a macska, nem szükséges külön rámutatni. A keletkezés módját ezután tudjuk meg. Jelöli, hogy az elbeszélés

⁴⁷ Erre utalnak a szövegben *csak arra emlékszem, de valami nagy baj szóösszetételek.*

⁴⁸ Pl. *ijedt, óvatosan lépdelttem* stb.

a tudatban megy végbe. A további szöveg szóbeli beszédként hangzik el, néhol párbeszédekkel kiegészítve. Úgy tűnik, mintha a narrátor valakinek állandóan mesélne.

Csak egyetlen mondat utal önmegszólításra, de arról sem lehet egyértelműen eldönteni, valóban az-e. Ezt a mondatot korábban már említettem. Erre a kérdésre a narratív szerkezet így nem ad választ. Ehhez a problémához jön továbbá az elbeszélő magyarázata a történekről és annak „leírása”, holott egyszer sem említ írásos tevékenységet, sőt kétszer kihangsúlyozza: emlékezik. Az emlékezési művelet, a narratív előadásmód és akronológia miatt a novella tehát emlékelbeszélésnek olvasható.

3. 5. Cselekményszerkezet és értékrend

A cselekmény három összefüggő epizódból épül fel. Az első epizódot (E_1) az emlék létrejöttének körülményei, a továbbiakat (E_2 , E_3) pedig a felidézett gyermekkor eseményei teszik ki. Mindegyik rész megegyezik a szüzsé elemi időszakával. Eszerint beszélhetünk a jelen (E_1), a régmúlt (E_2) és a közelmúlt (E_3) történéseiről. A múlt egységei töredékformájúak. Részeit leginkább a hangulat tartja össze.

A cselekmény széles expozícióval kezdődik, melyben megismerjük a főbb szereplőket: a névtelen főhőst, Micót, Andrist és családját, a katonát. A bonyodalmat a más-más értékrendet képviselő szereplők szembekerülése alakítja. A fordulópontot Juli és Micó döntése képezi. A lány küzdelme lelke mélyén megy végbe. Tudja, hogy akár megtartja a gyereket, akár megöli, a társadalmi normát mindenképpen megsérti. Vele párhuzamosan alakul Micó sorsa is: megpróbálja kimenteni kölykeit a tűzből, de az erősebb nála. A tetőpont megoldás, ill. kifejtet zárja: Juli börtönbe kerül, Micó pedig meghal.

A térstruktúra alakulása (a történésekkel összhangban a külső és a belső tér meghatározó rendben követi egymást) a novella főbb eseményeire irányítja rá a figyelmet. Úgy tűnik, hogy a térszerkezetnek a főhős szempontjából értékhordozó szerepe van:

Tér	zárt	nyitott	zárt	nyitott
Főbb esemény/ek	az emlék létrejötte	Andris mosdása, Micó és Cigány konfliktusa	a kismacskák születése, mosdatása	Juli megöli, Micó megmenti gyermekét
Érték	biztonságtudat, idillikusság	nyugtalanság, félelem	biztonságtudat, idillikusság	nyugtalanság, félelem

Az értékrendet az epizódokban két figura, Micó és Juli képviseli. A cselekmény úgy van megszerkesztve, hogy ezen szereplők történetének eseménysorai váltakozva, párhuzamosan fedjék egymást. Micó emblematikus tulajdonságai a nyugalmat, természetet, ősi anyai ösztönt és szeretetet jelölik. Attribútuma a tisztaság (F_1). Ezzel szemben áll Juli, a romlottság (F_2) megtestesítője. Micó alakja a címhez, az elbeszélésvilágban a jelen eseményeihez és a belső tér értékvilágához, míg ellentétje a külső térhez kapcsolódik. A két figura ellen-

tétén keresztül kerülnek szembe az értékörökbe tartozó egyéb szereplők is. A hétéves gyermek közvetítőként van jelen a cselekményben. A főhős jelképes attribútumával (ártatlanság) a pozitív értékcsoporthoz tartozik.

A figurák felosztása különböző értékrend szerint:

F₁: Micó, hétéves fiú és későbbi önmaga, Andris.

F₂: Juli, katona, Cigány, Andris anyja, csordás, asszonyok.

3. 6. Figurák és szereplők

A szereplőket a narrátor csak az események folytán jellemzi. Kivételt képez Micó, Juli és a katona. Róluk több információval rendelkezünk. A katona esetében annak szokásai – pipázik, bajuszát pödörgeti –, illetve külalakja vetül elének. A jellemére vonatkozó kevés információ negatív tulajdonságokra utal. Micó egy cirmos macska, aki okos és bátor. A novellában a tisztaság ideálképévé magasztosul. Andrisról és a főhősről csak néhány jellemző vonást tudunk meg. A főhős érzéseit és gondolatait a narrátor belső monológ formájában adja vissza.

Az anyaságmotívum az összekötő kapocs a két szereplő, Juli és Micó között. F₂ vezető szereplője Juli. Történetét a fokozatos züllés folyamataként értelmezhetjük. Az E₂-ben még lehetősége nyílik a pozitív értékrendbe kerülni, bár jelleme akadályozza ebben. A deskripciók kacérságáról és magamutogatásáról árulkodnak. Sorsa gyermeke megszületésével pecsételődik meg, mert ettől kezdve alapvetően ki van szolgáltatva a társadalomnak. Csak abban az esetben tarthatná meg a gyermekét, ha nem törődne az adott közösség megőrzésével és kiközösítésével. Ő viszont érzelmileg magáévá teszi a társadalom által előírt követelményeket, s ez készlet cselekvésre. Szégyenérzete tehát végső soron a gyermek megsemmisítését idézi elő. Eleinte tagadja tettét⁴⁹, később azonban megbánja. A megállapításokról a következő jelenetek számolnak be: „Julit láttam, a szép nagy Juli leányt, ahogy kifordult az ajtón. Leült a földre az eresz alá. Az *arcán könnyek görgedeztek. Sápadt volt, mint a falevelek. [...] Juli nem sírt. Sápadt volt, még sápadtabb, mint máskor. A felső szoknyája a fején, mintha eső esne.*” (170.) A lelkiismeretfurdalás ösztönzi tehát arra, hogy cselekedetéért a büntetést elfogadja: „Csak *vánszorgott búsan, a szemét lesütve két pandúr között.*” (170., kiemelések tőlem – O. E.) Vele ellentétben Micót az anyai ösztön motiválja, hogy eljusson kölykeihez, mikor azok veszélyben vannak. Ez a párhuzam a mű fő mondanivalójára világít rá: az író szembeállítja az ember méltatlan cselekedetét az állat ösztönös viselkedésével.

A másik közlendőt a novella cselekményének háttérben meghúzó társadalomkritika képezi. Egyik jó példája ennek az a jelenet, melyben az apa, értesülve a történekről, „agyon akar vágni mindenkit”, átkozza az egész társadalmat, egyedül a leányát nem. Mikor megfogadja, hogy bosszút esküszik a leányáért, egyértelműen a társadalmat teszi felelőssé a történekről. Egy

49 Ezt a narrátor szabad függő beszéd által közli: „Csak arra emlékszem, hogy Juli mindegyre azt hajtotta: – Nem igaz! Nem igaz!” (170.)

olyan társadalmat, mely könyörtelenül sújt le mindazokra, akik az erkölcsi világrendet megsértették.

3. 7. A művészi forma kritikája

A szövegformálást a drámai feszültség érzékeltetésének kifejezésére szolgáló nyelvi eszközök felvonultatása jellemzi. Egyrészt az egyszerű és rövid mellérendelő kijelentő mondatok túlsúlya teremti ezt meg, másrészt a felkiáltó mondatok gyakori használata. Az egy, illetve két szóból álló mondatok külön bekezdésben helyezkednek el, ami akadozottságot hoz létre. A dialógusok száma viszonylag kevés és szaggatott. Mindezek nyugtalanságot keltenek az olvasóban.

A jelzők széles használata is szembetűnő. A lélek mélyén lejátszódó folyamatokat az alkotó ezek segítségével adja vissza. Jellegzetesen a szereplők jellemzésére tulajdonság- és megkülönböztető jelzőket – pl. *sápadt, okosabb, kis cirmos* –, a környezetrajzra kiemelő/ költői jelzőket használ. Írói nyelve egyszerű, tömör, a parasztok élőbeszédét hitelesen visszaadó szóhasználat.

Metaforikus kifejezőmódja, hasonlatai hozzák létre a viszonyt Micó és Juli között. Az antropomorfizálás révén válik Micó központi szereplővé⁵⁰, aki a sivár jelennel szemben egy idillikus háttérbe szorult értékvilág képviselőjévé válik. Gárdonyi teozófikus világnézetét juttatja kifejezésre a szövegben akkor is, mikor azt írja: „minden kutyában, macskában van valami annak a családnak a vonásaiból, amelyikhez tartozik.” (168.) Az elbeszélés alapvonásaként kell megemlítenem az stílusjegyek keveredését is. A mű naturalista témájában és társadalmi eredetű, felszín alatti indulatok érzékeltetésében, az egyén és közösség konfliktusában, valamint a hősök önmagukkal való viaskodásának érzékeltetésében. Jól tolmácsolja ezt a gyakori közlésforma, a szabad függő beszéd. Ugyanakkor a szerző írásmódja realista. Tipikus alakokat fest, a falusi életet hűen ábrázolja. A szomorkás képeket többnyire idillel oldja fel. Emiatt erős érzelmesség szűrődik át a szövegen. Alapmotívumai: a halál, könny és bűn szecessziós, míg hangulatfestése, jelzős szerkezete és a múlt képeinek túlsúlya impresszionista, sejtelmessége szimbolista stílust feltételez.

Összegzés

Az analízis alaphipotézise az volt, hogy az elbeszélés szerkezete és komponensei eltérőek a novelláskötetben szereplő egyéb részekétől, illetve főbb vonásaikban megegyeznek azokkal. A *Micó* című novella egyediségét elsősorban balladai szerkezetében kell látnunk és így alapvetően lirizált-balladisztikus novellaként kell rá tekintenünk.

Elemzésemben többek között rámutattam a mű szubjektív elbeszélésmódjára is, a metafikcióra és a költői elemek jelenlétére, melyek lírai elbeszéléssé avatják az alkotást. Emellett sor került az író világképének bemutatására

50 „...Micó föluggrott a hátára és dagasztott ottan, mint ahogy az asszonyok dagasztják a kenyeret. [...] Megnedvesítette a talpát és végigvonta a fején, a fülén. Szakasztott úgy tett, mint a katona szokott...” (167.)

is. Stílusát vizsgálva megállapítottam, hogy metaforikus nyelvi alakzatok tűnnek fel az elbeszélésben.

A vizsgálat kifejezett célja a kötetben található szövegösszefüggések bemutatása és elemzése volt. Feladatomnak tekintettem továbbá, hogy analógiát vonjak a századforduló magyar irodalma és *Az én falum* között, felmérjem és hangsúlyozzam a mű társadalomkritikai mondanivalóját, valamint rámutassak a szöveg poétikai-retorikai összetettségére.